

KONFERENSIYA

“JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANISHINING ASOSIY
YO’NALISHLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

2025-yil 21 noyabr

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI**

**JIZZAX VILOYATI IJTIMOIIY-IQTISODIIY
RIVOJLANISHINING ASOSIIY YO‘NALISHLARI:
MUAMMO VA YECHIMLAR**
*mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari
to‘plami*
(2025-yil 21-22-noyabr)

JIZZAX-2025

Jizzax viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari: muammo va yechimlar. Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali Iqtisodiyot va turizm kafedrası, 2025-yil 21-22-noyabr. 557-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e‘tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma‘ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas‘ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M.

Tahrir hay‘ati a‘zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), prof. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dots. Alibayev S.X., t.f.f.d.(PhD), dots. Abdumalikov A.A, p.f.f.d.(PhD) Hafizov E.A., f.f.f.d.(PhD), dots. Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dots. Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., p.f.n., dots. Aliqulov S.T., t.f.f.d.(PhD) Kuvandikov J.T., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Sharipova S.F., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma‘ruza tezislarning mazmuni, undagi statistik ma‘lumotlar va me‘yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas‘uldirlar.

INNOVATSION RIVOJLANISHDA INSON KAPITALINING O‘RNI

Kandaxarov Zafar Ishratovich

TDIU “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya: Inson kapitali innovatsion jarayonlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri sifatida qaralib, uning bilim, malaka, salohiyat va ijodiy yondashuv bilan bog‘liq tarkibiy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, innovatsion iqtisodiyot shakllanishida kadrlar salohiyatini oshirish, ta’lim tizimini takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash hamda tegishli infratuzilmani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: inson kapitali, innovatsion rivojlanish, iqtisodiy o‘shish, bilim iqtisodiyoti, innovatsiya, kadrlar salohiyati, ta’lim tizimi, ilmiy tadqiqotlar.

Yevroatlantik model (Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Italiya) to‘liq innovatsion tsikl yaratishga qaratilgan. Modelning asosiy vazifalari xususiy ishlanmalarni tijoratlashtirish, zaruriy ishlanmalarni import qilish va yuqori texnologiyali mahsulot hamda texnologiyalarni eksport qilishdan iborat. Innovatsion jarayonning yadrosi universitetlar va ilmiy-tadqiqot markazlariga asoslangan bo‘lib, milliy innovatsion tizimni mustahkamlash va ilmiy tadqiqotlarni sanoat bilan integratsiyalash imkonini beradi.

Sharqiy Osiyo modeli (Yaponiya, Janubiy Koreya, Gonkong, Tayvan) jahon innovatsion tizimiga integratsiya qilingan milliy tizimni barpo etishga qaratilgan. Vazifalari zaruriy ishlanmalarni import qilish va yuqori texnologiyali mahsulot hamda texnologiyalarni eksport qilishni o‘z ichiga oladi. Modelning yadrosi ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari va korporatsiyalar qoshidagi amaliy tadqiqot markazlariga asoslangan bo‘lsa-da, fundamental fan yetishmasligi tufayli innovatsion tsiklning to‘liq amalga oshishi cheklangan.

Muqobil model (Tailand, Chili, Turkiya, Iordaniya, Portugaliya) taraqqiy etgan mamlakatlarning innovatsion tizimlari bilan integratsiyaga qaratilgan. Vazifalari yuqori texnologiyali mahsulot va texnologiyalarni import qilish bilan bog‘liq bo‘lib, modelning yadrosi universitetlar va texnoparklarning innovatsion infratuzilmasidan iborat. Fundamental va amaliy fan sohalarining yetarlicha rivojlanmaganligi tufayli to‘liq innovatsion tsiklni yaratish imkoniyati cheklangan.

Uchlamchi spiral modeli (AQSh va ayrim Yevropa mamlakatlari) fan, davlat va biznesning o‘zaro hamkorligiga asoslangan. Vazifalari xususiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va yuqori texnologiyali mahsulot eksportini yo‘lga qo‘yishdan iborat. Ushbu model to‘liq innovatsion tsiklni ta’minlab, moliyaviy resurslarni jamlash va jahon bozoridagi raqobatbardoshlikka moslashgan. Shu bilan birga, innovatsion samaradorlikni oshirish uchun fundamental va amaliy fanlarni rivojlantirish, universitet-sanoat hamkorligini mustahkamlash va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash muhim hisoblanadi.

Innovatsion rivojlanishga to‘sqinlik qilayotgan muammolar qatoriga hududiy sharoitda o‘zgarishlarning ko‘lami, tezligi va chuqurligidagi farq ham kiradi.

Turli ziddiyatlarning vujudga kelishi asnosida nomutanosibliklarning o‘shishi hududlarning innovatsion taraqqiyotida farqlanishlarni keltirib chiqaradi (Barlibayeva, 2011), bu esa o‘z navbatida innovatsion rivojlanish darajasini belgilab beruvchi omillarni har jihatdan o‘rganishni taqozo etadi.

Innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun barcha sohalarda keng imkoniyatlar yaratish, tadqiqot va innovatsion tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlashning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish milliy iqtisodiyot uchun innovatsion iqtisodiyotning shakllanishi qanchalik muhim ekanini ko‘rsatadi. Bugungi kunda dunyoda biznes, fan va davlatning o‘zaro aloqalariga asoslangan innovatsion rivojlanishning to‘rtta asosiy modeli mavjud bo‘lib, mamlakatlar o‘zlarining iqtisodiy sharoiti va mavjud resurslarini hisobga olib, ma‘lum modelni tanlashadi. Shu bilan birga, mavjud modellarni tahlil qilish va taqqoslash orqali universitet, sanoat va davlat o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan “uchlamchi spiral” modeli alohida e‘tibor qozonadi.

Ushbu modelda innovatsion iqtisodiyotning rivojlanishida universitetlar markaziy rol o‘ynaydi, chunki ular ilmiy tadqiqotlar va yuqori malakali kadrlar tayyorlashni ta‘minlaydi. “Uchlamchi spiral” modeli 1995 yilda Buyuk Britaniyada Nyukastl universiteti professori Genri Etzkowitz va Amsterdam universiteti professori Loet Leydesdorff tomonidan taklif qilingan (Etzkowitz H., Zhou C., 2017). Ushbu yondashuvning o‘ziga xosligi shundaki, innovatsion rivojlanishning samaradorligi universitet, biznes va davlatning uzviy hamkorligi orqali amalga oshadi. Shu tariqa, modelda uch tashkil etuvchi subyektning o‘zaro ta’sirlashuvi va resurslarni birlashtirib ishlatishi innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi iqtisodiy tizim ishtirokchilarining o‘zaro ijtimoiy-iqtisodiy aloqalariga, xususan, takror ishlab chiqarish jarayonida yuzaga keladigan munosabatlar tizimining o‘zgarishiga bog‘liq. Bu o‘tish jarayonlari ko‘pincha ilmiy-texnik taraqqiyotning darajasi va sifatiga bevosita ta’sir qiladi. Tadqiqotchilar jamiyatning tarixiy va tadrijiy rivojlanishi davomida texnologik o‘zgarishlarning bir necha bosqichlarini ajratib ko‘rsatadilar. Birinchi bosqich 1950-yillarda boshlangan bo‘lib, u yarimo‘tkazgich elektronikasining rivojlanishi bilan bog‘liq edi. Ikkinchi bosqich 1960-yillarda ro‘y berib, aksariyat texnologik g‘oyalar mikroelektronikada o‘z ifodasini topdi. Uchinchi bosqich 1970-yillarga to‘g‘ri kelib, mikroprotssessor texnologiyalarining rivojlanishi va shaxsiy kompyuterlar ishlab chiqarilishi bilan ajralib turdi. 1980-1990 yillardan hozirgi kungacha davom etayotgan beshinchi texnologik tartib esa energiya va moddiy resurslar cheklovlarini bartaraf etish, ishlab chiqarish jarayonini takomillashtirish va mahsulotlar xilma-xilligini oshirish bilan xarakterlanadi.

Inson kapitali borasida ilk zamonaviy nazariyalar amerika va ingliz iqtisodchi olimlari tomonidan 1950-60 yillarda yaratilgani holda, ularning yaratilishi ishlab chiqarish jarayonini texnologik jihatdan tashkil etish borasidagi o‘zgarishlar bilan vaqtga to‘g‘ri kelishi bilan tavsiflanadi. Hisob-kitoblarga ko‘ra, mazkur davr mboaynida inson kapitalining moddiy boylik yaratishdagi ulushi muttasil tarzda o‘sib borgan va o‘tgan asrning etmishinchi yillariga kelib, uning ulushi taxminan 60% ni tashkil qilgan.

Umuman olganda shuni ta’kidlash lozimki, bugungi kunda inson kapitali nazariyasi iqtisodiy tadqiqotlar orasida jadallik bilan rivojlanayotgan tadqiqot sohalaridan biri sanaladi. Inson kapitali borasida amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarning tahlili inson kapitali borasida nazariy qarashlar va qoidalar shakllanishining uchta bosqichini farqlash imkonini beradi.

Birinchi bosqich 1960 yillarning boshlariga to‘g‘ri keladi va “inson kapitali” tushunchasining paydo bo‘lishi bilan izohlanadi. Mazkur bosqichda inson kapitali tushunchasi bilim ko‘nikma, shaxs qobiliyatlari nuqtai nazaridan “tor” talqin qilinishi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda inson kapitali tushunchasini tadqiq qilish bilan bog‘liq ishlar sirasiga Xekman, 1963; Hermanson, 1964; keyinchalik Bekker, 1993; Topel, 1990; Biati, Smit, 2010 kabi olimlarning ishlarini kiritishimiz mumkin. Sal keyinroq esa, inson kapitalini tahlil qilishda moliyaviy usul va vositalardan foydalanishga katta e’tibor qaratila boshlangan.

Ikkinchi bosqich 1970-1990 yillar oralig‘iga to‘g‘ri keladi va mazkur bosqich bir tomondan, inson kapitalini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishning pasayishi bilan, ikkinchi tomondan esa, inson kapitali tuzilmasining murakkablashishi bilan tavsiflanadi, bunda aholining mehnat faolligini oshirish, ishchi va xizmatchilarning mehnat shart-sharoitlarini yaxshilash, mehnat bozoridagi mavjud o‘zgarishlarga tegishli ma’lumotlarni izlab topishga bo‘lgan qiziqishning ortishi, sog‘liqni saqlash, kasbiy tayyorgarlik va shaxsiy rivojlanishga investitsiya kiritishning kuchayishi kuzatiladi.

Uchinchi bosqich inson kapitalining tadrijiy taraqqiyoti sifatida 1990 yillarning boshidan to hozirgi kungacha bo‘lgan davrni o‘z ichiga qamrab oladi va bunda “inson kapitali” milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta’minlashning asosiy manbai sifatida “keng” talqin qilinadi. Shuni ta’kidlash kerakki, XXI asrning boshiga kelib, inson kapitali tushunchasini talqin qilishda tarkib va tuzilma jihatdan o‘zgarishi ro‘y berdi, bunda inson kapitali dastlab ta’lim, sog‘liq darajasi va kasbiy harakatchanlikdan iborat, deb hisoblangan bo‘lsa, keyinchalik u xodimning motivlari, majburiyatlari ;va xulq-atvor jihatlari bilan boyitildi. Davrlar kesimida “inson kapitali” tushunchasining o‘zgarishini tavsiflaydigan bo‘lsak quyidagicha manazara namoyon bo‘ladi, jumladan bosqichlar davriyligi o‘zgarib borishi asnosida inson kapitalining tuzilmasi yanada murakkablashdi. Inson kapitalini baholashda ham o‘zgarishlar yuz berdi: dastlab mavjud bo‘lgan moliyaviy jihatlarni hisobga olgan ko‘rsatkichlar inson kapitalining nomoddiy jihatlarni tavsiflovchi ko‘rsatkichlar bilan to‘ldirildi. Bundan tashqari, nafaqat inson kapitalining qiymati, balki u tomonidan yaratilgan qo‘shimcha qiymatni ham o‘lchash imkoniyati paydo bo‘ldi.

Inson kapitali tushunchasini talqin qilish borasidagi jiddiy o‘zgarishlar, inson kapitali tuzilmasining murakkab ko‘rinish kasb etishi asnosida inson kapitalini o‘rganish borasida turli yondashuvlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratib berganligini ta’kidlab o‘tish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank Group. Human Capital: A Project for the World, 2018. October, 13. Development Committee Meeting.

2. Podra, Olha, et al. "Innovative development and human capital as determinants of knowledge economy." *Business: Theory and Practice* 21.1 (2020): 252-260.
3. Kuzmin, Oleh, et al. "Innovative development of human capital in the conditions of globalization." *E3S Web of Conferences*. Vol. 166. EDP Sciences, 2020.
4. Azarenko, Natalia, et al. "The model of human capital development with innovative characteristics in digital economy." *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 940. No. 1. IOP Publishing, 2020.
5. Monika, Danova, and Sira Elena. "Educational and innovative elements of human capital and their impact on economic growth." *Экономика региона* 19.1 (2023): 111-121.
6. Abduvoxidov, A., and S. Kamilova. "Inson kapitali va iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini tadqiq etishdagi yondashuvlar." *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil* 1.4 (2023): 12-21.

O‘G‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH VA TINGLAB TUSHINISH ALGORITMINING XORIJIY TILNI O‘QITISHDAGI AHAMIYATI

*Xayrullayev Abdusattor Abduqahhor o‘g‘li, Axmedova Feruza G‘ayrat qizi,
Abdirasulova Nargiza Sharifjon qizi, Aliyev Javoxir Jaxongir o‘g‘li*
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabalari
abdusattorxayrullayev9@gmail.com
axmedovaferuza2004@gmail.com
nargizaabdirasulova28@gmail.com
Javoxiraliyev1508@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy tillarni o‘rganishda o‘qish, tinglash, yozish va gapirishning afzalliklari, shuningdek talabalarning kognitiv faolligini rivojlantiradi, chet tilini o‘rganishga qiziqish uyg‘otadi va kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi. Gapirish va tinglab tushunishning qiyosiy tahlili ushbu ikki faoliyatning nafaqat chambarchas bog‘liqligini, balki ularning o‘qish va yozish bilan ham o‘zaro aloqadorligini ko‘rsatadi. Yozuv yangrayotgan nutqqa tayanib, til tovushlarining grafikada aks ettirilishi, uning saqlanishi va keyinchalik ushbu axborotdan foydalanilishini ko‘zda tutadi. O‘qish esa gapirishdan yozishgacha bo‘lgan jarayonning oralig‘ida har ikkalasining belgilarini birlashtiradi. Har bir nutqiy faoliyat turi odatda bir qancha analizatorlarning birga ishlashi bilan ta‘minlanadi, biroq har birining vazifasi alohida ajralib turadi, analizatorlar o‘rtasidagi aloqa esa nutqiy muloqotning bir shaklidan ikkinchisiga o‘tganda o‘zgarib turadi.

Kalit so‘zlar: Og‘zaki nutq, yozma nutq, monolog, dialog, suhbat, nutqi yaratish, inglash, yozish, o‘rganishga qiziqish, kommunikativ kompetensiya.